

A DOMONKOS-REND KONFRATERNITÁSÁRÓL A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

Kulcsszavak: *Domonkos-rend; konfraternitás; konfraternitáslevél; Magyarország; középkor*

A koldulórendek, anélkül, hogy a lelki konfraternitás feltalálói lettek volna, a 13. század eleje és a 16. század első harmada között széles körben használták ezt a kegyelmet, különböző elnevezésekkel, amelyek nem változtatták meg sem a teológiai jelentését, sem a tartalmát – nevezetesen a befogadottak (*recepti*) részvételét (*participatio, communio*) azokban az „előnyökben” (*bona, beneficia*), „szavazatokban” (*suffragia*) vagy „érdemekben” (*merita*), amelyeket a szerzetesek megszereztek, amikor *bona operát* (miséket, imákat, böjtöket, prédikációkat, stb) végeztek.¹ A (*con*) *fraternitas* nevű vallási gyakorlat már a Karoling-korban megjelent, majd a 12. században az „egyház kincse” teológiai fogalmának kialakulásával megerősödött, ahhoz, hogy a 16. század közepe után inkább már csak (lelki) affiliációként (*affiliatio*) jelentkezzen. Lehetővé tette a rendi (majd világi) közösségi intézmények számára, hogy megtartsák jótévedőiket, és bővítsék azok körét. Ez annál is inkább hasznos volt a koldulórendieknek, mivel megélhetésük csaknem állandóan az adományoktól függött, ellentétben a monasztikus (főleg bencés) rendek tagjaival.²

* Marie-Madeleine de CEVINS (1965), PhD–Hab., egyetemi tanár, Université de Rennes és Institut Universitaire de France, Franciaország, marie-madeleine@decevins.fr

- 1 Hugolinus LIPPENS: *De litteris confraternitatis apud Fratres Minores ab Ordinis initio ad annum usque 1517*. Archivum Franciscanum Historicum 32(1939). 49–88; Servatius Petrus WOLFS: *Litterae de beneficiis Ordinis Praedicatorum (1243–1524)*. J. B. Wolters, Groningen, 1963 (Fontes minores medii aevi XIV); Marie-Madeleine de CEVINS: *Confraternity, Mendicant Orders, and Salvation in the Middle Ages: The Contribution of the Hungarian Sources (c. 1270–c. 1530)*. Brepols, Turnhout, 2018 (Europa sacra 23 – a továbbiakban DE CEVINS: *Confraternity*) – előző, magyar nyelvű verziója: *Koldulórendi konfraternitások a középkori Magyarországon (1270 k.–1530 k.)*. Pécsi Történettudományért Kulturális Intézet, Pécs, 2015 (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 5); Uő: *Gazdaság és kereszténység a középkori Magyarországon. A koldulórendi konfraternitások tanulságai = Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*. Szerk. FEDELES Tamás–HUNYADI Zsolt. SZTE–Debreceni Egyetem, Szeged–Debrecen, 2019. 129–137.
- 2 *L'économie des couvents mendiants en Europe centrale (v.1220–v.1550)*. Dir. Marie-Madeleine de CEVINS–Ludovic VIALLET. Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2018; Marie-

A domonkosok már néhány évvel rendi megalakulásukat követően, még Szent Domonkos 1221 augusztusában bekövetkezett halála előtt elkezdtek megadni a konfraternitásukba való belépés lehetőségét.³ Már az 1240-es években leveleket fogalmaztak meg, amelyek révén kanonokokat (az antwerpeni székesegyházi káptalan tagjait, 1243. december 28-án), magas rangú világiakat (IX. Lajos francia királyt és édesanyját, Kasztíliai Blankát, 1243. június 30-án) vagy Szűz Máriának, Szent Domonkosnak és Veronai Péternek szentelt testvériségek tagjait (1244-ben, 1252-ben és 1255-ben) vonták be üdvözítő műveikbe.⁴ A konfraternitásba való felvételek olyannyira elszaporodtak tehát, hogy nem kerülhették el azt a liturgikus szokások egy-egyesítésére irányuló hatalmas vállalkozást, amelyet Humbertus de Romanis az 1250-es évek közepén határozott el: az 1256-os párizsi generális káptalanon elfogadott *Officium ecclesiasticum* Ordináriumban szerepel egy bekezdés „de modo recipiendi ad beneficia” címmel. Alig javítva 1259-ben, a cikkely a könyvnyomtatás korában került be véglegesen a Domonkos-rend konstitúcióiba.⁵

A TÉMA TÖRTÉNETÍRÁSA ÉS A FORRÁSOK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

Valójában nem biztos, hogy az Ordináriumnak ez a bekezdése megváltoztatta a korábbi gyakorlatot, és az sem, hogy eltörölte a korábbi eltéréseket. A domonkosok

Madeleine de CEVINS: *Une économie de l'au-delà non comptable? Les confraternités des ordres mendiants en Hongrie à la fin du Moyen Âge* = Uo. 363–376.

- 3 A *fratres praedicatorum* érdemeiben való részvételtől szóló első írásos említés 1221 tavaszáról származik: az ispotályos sienai apácák, akik a Szent Mária Magdolna-templomot átengedték a domonkosoknak, megkapták ezt a kegyet, akárcsak a párizsi *universitas* mesterei és diákjai, mert ők a „Saint-Jacques” néven ismert helyet a szerzetesek rendelkezésére bocsátották. WOLFS: *i. m.* XVI–XVII. A forrásokat kiadta: Marie-Hyacinthe LAURENT: *Monumenta historica Sancti Patris nostri Dominici*. 1. *Historia diplomatia Sancti Dominici*. Vrin, Paris, 1933. 152–153, 169. E kegyelem megadása egyik esetben sem vezetett konfraternitáslevél kiállításához: ezt a kegyelmet a megítélt anyagi ajándékot elismerő oklevélben írták elő, annak ismertetése után.
- 4 WOLFS: *i. m.* XVII, 1–2. 1. sz.; Marie-Dominique CHAPOTIN: *Histoire des Dominicains de la province de France. Le siècle des fondations*. Impr. Cagniard, Rouen. I. 324–326; Gilles MEERSSEMAN: *Études sur les anciennes confréries dominicaines*. Archivum Fratrum Praedicatorum 20(1950). 65–67; 21(1951). 119, 123–124; 22(1952). 90. További kutatások kétségtelenül más példákat is felhoznának.
- 5 Kiadta: *Ordinarium juxta ritum sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum...* Ed. Ludovicus THEISSLING. Collegium Anglicum, Romae, 1921. 128–130 (a továbbiakban *Ordinarium*). Ennek az Ordináriumnak a helyéről a domonkos liturgia történetében, lásd Éric PALAZZO: *Authenticité, codification et mémoire dans la liturgie médiévale. L'exemple du 'Prototype' de l'Ordre dominicain = Aux origines de la liturgie dominicaine: le manuscrit Santa Sabina XIV L I*. Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, Aubervilliers, 2004. 59–81.

érdemeiben való részesedésére vonatkozó adatok rendkívül gyéren állnak rendelkezésünkre a középkorra vonatkozóan. A koldulórendi konfraternitások történetének szentelt maroknyi tanulmány a ferencesekre összpontosít, valószínűleg azért, mert a *fratres minores* látszólag felülreprezentáltak az írásos forrásokban.⁶ Közép-Európa sem kivétel e tekintetben. A középkori Magyarországon a kolduló konfraternitásoknak szentelt elemzésekben a mai napig az (osztatlan, konventuális és különösen obszerváns) ferencesek foglalják el a fő helyet.⁷ A Kapisztrán Jánosról szóló legújabb munkák pedig csak tovább fokozzák ezt az egyensúlytalanságot: közép-európai utazása (1451–1456) során ugyanis a híres olasz hitszónok példátlan arányban terjesztette a konfraternitás szellemiségét.⁸

Tudomásom szerint a domonkos rendtagok érdemeiben való részesedésnek elemzésére csak egyetlen monografikus tanulmány tett kísérletet mintegy tizenöt oldalnyi terjedelemben: az, amellyel Servatius Wolfs harminc, a reformáció elterjedése előtti flamand konfraternitáslevél kiadását vezette be 1963-ban.⁹ A prédikátorok rendjéről (az egész rend vagy egy-egy tartomány szintjén) szóló történelmi áttekintések nagyon röviden foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Harsányi András a magyar domonkosok történetét a reformációig áttekintő, 1938-ban megjelent művében tucatnyi sorban ecseteli a konfraternitások kérdését. Egy viszonylag megbízható, de szétagolt dokumentáció alapján azonban összekeveri ezeket a harmadrendi közösségekkel.¹⁰ Implom Lajos nem követi el ezt a hibát a (csak 2017 óta kapható) könyvében, amely az 1950-es és 1960-as években végzett, csodálatra méltó forrásgyűjtő munkájának az eredménye.¹¹ Ugyanúgy értelmezve, mint Karácsonyi János az 1920-as években a ferencesek

6 DE CEVINS: *Confraternity*. 23–25, 189–193.

7 Uo. 199–203.

8 *The Grand Tour of John of Capistran in Central and Eastern Europe (1451–1456): the Transfer of Ideas and the Strategies of Communication in the Late Middle Ages*. Ed. Paweł KRAS–James MIXSON. Polish Academy of Sciences–Katolicki Uniwersytet Lubelski, Warsaw–Lublin, 2018 – különösen 219–258, FELSKAU, Frederik: *John of Capistrano and the Impact of His Grand Tour in Central Europe (1451–1456): Reflections on his Correspondence with German Authorities and Individuals*; LUDOVIC VIALLET: *Les sens de l'observance. Enquête sur les réformes franciscaines entre l'Elbe et l'Oder, de Capistran à Luther (vers 1450–vers 1520)*. Lit Verlag, Münster, 2014. 159–204.

9 WOLFS: *i. m.*

10 HARSÁNYI András: *A domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt*. Nagy Grafikai Műintézete, Debrecen, 1938. 313.

11 IMPLÓM Lajos: *Adatok a Szent Domonkos-rend magyarországi tartományának történetéhez. A rendtartomány alapításától 1526-ig*. Szerk. DRIMMER László–ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs. Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Vasvár, 2017 (Magyar Domonkos Rendtörténet 1). 167, 231, 633–635. Hálás vagyok Zágorhidi Czigány Balásznak, hogy elküldte nekem e könyv tartalmát.

esetében,¹² a papoknak és világiaknak a domonkosok üdvöztető érdemeiből való részesedését, a konfraternitásba való felvétel által, magyarországi kolostoraik támogatásának jeleként értékeli. Sajnos nem mindig különbözteti meg egyértelműen a domonkosok jótevőit azoknak a szűkebb körétől, akik kifejezetten a rend érdemeihez kapcsolódtak. Ráadásul, mivel az összegyűjtött anyag a források régi kiadásaira korlátozódik – a még kiadatlan és az elmúlt ötven évben kiadott kéziratok figyelembe vétele nélkül –, csak nagyon töredékes képet ad a domonkos konfraternitás magyar történetéről.

Források pedig vannak, különösen Magyarországon. Nem elméleti vagy lelkipásztori szövegekről van szó: eddig sem Magyarországon, sem máshol nem került elő a konfraternitásról szóló domonkos értekezés vagy szentbeszéd. Normatív szövegekről sincs szó: a magyar domonkos tartomány káptalanjainak határozatai nem maradtak fenn, még töredékesen sem, ellentétben a lengyelországiakkal – amelyek azonban szintén alig szólnak a konfraternitásról.¹³ A magyar domonkosokkal való konfraternitási kapcsolatok létezésének egyetlen tanúsága a konkrét megvalósításukból adódik. Ezek főként konfraternitási (vagy „juttatási”, „szavazati”) levelek formájában jelennek meg – másolatokban (többé-kevésbé elrontva) vagy eredetiben fennmaradva –, és sokkal kivételesebb módon, pontos említések formájában, amelyek egyrészt az egyes kolostorok által létrehozott jegyzékekben, másrészt a végrendeletekben találhatók.

Magyarországnak csak egy konfraternitáslevél mintája van a Domonkos-rend köréből – e tekintetben kevésbé gazdag, mint Lengyelország, ahol a krakkói kolostorban 1350 és 1410 között írt domonkos formulárium nem kevesebb mint 46 felvételi levélmintát reprodukál.¹⁴ Az említett levél az *Ars notarialis* című híres névtelen gyűjteményből származik. Bár ezt a hagyományos irodalom szerint a 14. század közepén állították össze, az érintett mintalevél feladójaként megjelölt magyarországi tartományfőnök, Győri Paulin (*Paulinus de Jaurino*) neve, valamint néhány, az 1450-es évek előtt ismeretlen megfogalmazás arra enged következtetni, hogy az írnoknak egy

12 KARÁCSONYI János: *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I–II. MTA, Bp., 1922–1924.

13 A lengyelországi domonkos tartomány káptalanjainak határozatai, amelyeket 1507-ben Sandomierzben, majd 1510-ben Żninben állítottak össze, csupán felsorolják az élő vagy halott *recepti ad beneficia ordinis*ért mondandó imákat. *Acta capitulorum provinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum*. 1. 1225–1600. Ed. Romanus Fabianus MADURA. Pontificium Institutum Studiorum Ecclesiasticorum, Romae, 1972 (Studia ecclesiastica 5 – a továbbiakban *Acta capitulorum*). 173–174, 182–183.

14 *Dictamina Litterarum Ordinis Praedicatorum Poloniae saec. XIV et XV* (1338/1344–1411). Archiwum Komisji Hist. XII–II. Ed. Jacek WRONIECKI–Jan FIJAŁEK. Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków, 1938 (a továbbiakban: *Dictamina Litterarum* – az oldalszámozás részletei DE CEVINS: *Confraternity*. 48–49. 36. sz. lábjegyzetében találhatók).

15. század utolsó negyedéből származó példány állhatott rendelkezésére.¹⁵ A magyarországi konfraternitások tagjaira vonatkozó ismert források nagy része eredeti levelekből áll: 27, a Magyar Királyság lakosai által 1526 előtt küldött felvételi levelet találtam eddig, amelyek közül 18-at a magyar tartomány főnöke írt.¹⁶ Ezenkívül egy huszonnyolcadik, elveszett levelet kifejezetten megemlíti a segesvári Szűz Mária-kolostor jótévedőinek könyve (*libellus seu inventarium benefactorum*).¹⁷

Két magyar domonkos kolostorjegyzékben szerepelnek említések konfraternitásokról vagy konfráterekről. A segesvári Szűz Mária-kolostoré, amely az 1465 és 1529 körüli évekre vonatkozik, az intézmény mintegy tíz jótévedőjével kapcsolatban azt írja, hogy, a *memoria* mellett, a kolostor szerzeteseinek érdemeiben való részesülésével is kegyelmet gyakoroltak/nyújtottak nekik.¹⁸ A kolozsvári Szűz Mária-kolostor in-

15 *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus authenticisque regni Hungariae olim usitati...* Ed. Martinus Georgius KOVACHICH. Trattner, Pesthini, 1799 (a továbbiakban *Formulae*). 366–367. 384. sz. („284”). Győri Paulin 1478 és 1481 (ill. 1483) között, majd 1489-től 1493-ig mint magyarországi provinciális szerepel. HARSÁNYI: *i. m.* 73; IMPLÓM: *i. m.* 270–273. Javítani kell a hozzátetűleges datálást, amely DE CEVINS: *Confraternity*. 58–59. oldalán olvasható.

16 Lásd DE CEVINS: *Confraternity*. (313–337) 1., 3., 4., 6., 11., 12., 21., 22., 33., 37., 40., 42., 46., 48., 49., 55., 56., 57., 58., 63., 64., 71., 72., 75., 86., 95., 105. számú konfraternitásleveleket. Két hibára hívnám fel a figyelmet ebben a táblázatban: a 4. számú „LC” keltezésére (inkább 1310. augusztus 20., mintsem „1306. június 20.”) és a 103. számú „LC” kibocsátási helyére (ez nem „Bistrița/Beszterce”, hanem Berehove/Beregszász). A továbbiakban az ebben a táblázatban felsorolt okleveleket a következő lábjegyzetekben a „KL” (azaz „konfraternitáslevél”) rövidítéssel jelölöm.

17 *Egregius dominus Nicolaus Bethleni (...) receptus cum suis ad beneficia ordinis per litteras reverendissimi patris magistri ordinis generalis Thome Gaytani...* 103. KL. Régi, hibás kiadás, Lupescu Makó Mária közelgő kiadására várva: IPOLYI Arnold: *Adalékok a magyar domonkosok történetéhez*. Magyar Sion 5(1867). 602. VII. sz. A regisztrumot – amelynek első része a jótévedők könyve – bemutatta: ROMHÁNYI Beatrix: *Egy régi-új forrás az erdélyi domonkosok történetéhez*. Communicationes Archaeologicae Hungariae 2004. 235–247. Hálas vagyok Lupescu Makó Máriának, hogy elküldte nekem az eredeti kézirat képét (a továbbiakban Seg). Így sikerült Ipolyi Arnold kiadásának néhány hibás átírását kijavítanom, és az írásjeleket korszerűsítenem. Erre a kéziratot füzetre csak Ipolyi kiadásának módosítása esetén hivatkozom, a ceruzával jelzett oldalszámozással.

18 A jegyzékkönyvet *Fabri* Antal magyarországi provinciális és e kolostor egykori perjele kezdte el szerkeszteni, elsősorban emlékező céllal, a bevezetője szerint: „[Q]uoniam mater ingratitudinis est oblivio, igitur ego frater Anthonius Fabri predicator generalis filius conventus huius Schegeswariensis nativus ordinis fratrum predicatorum, ne vicio ingratitudinis a posteris arguar fratribus, excogitavi mihi in animo compilare libellum sive inventarium benefactorum huius conventus Schegeswariensis, quanti et ipsi fratres succedentes futuris temporibus et in loco iam sepe dicto degentes non ignorent sed sciant et intelligant ad que se obligarunt et posteros succedentes fratres pretacti conventus in graciaram accionem perceptorum a benefactoribus subscriptis pro memoria futurorum”. IPOLYI: *i. m.* 597–598; Seg. 1.

ventáriumban (*Inventarium conventus Colosvariensis*), amelyet Servacius, a kolostor perjele és egyben erdélyi vikárius kezdett el összeállítani 1509-ben, csak egy említést találunk a kolostor szerzetesei által nyújtott juttatásokban való részvételtől.¹⁹ Bár ezek az adatok nagyon töredékesek, lehetővé teszik számunkra, hogy az egyes kolostorok szintjén és a szerzetesek szemszögéből közelítsük meg a konfraternitás „működését”, levél kiadásával vagy anélkül is. Így jól kiegészítik a fennmaradt konfraternitáslevelekből kirajzolódó képet, amelyeket általában a tartományfőnökök (inkább, mint a kolostori előljárók) írtak, és amelyeket a kutatók eddig is kedveltek. A végrendeletek, amelyek a kapott kegyelem részeseinek felfogását mutathatnák, kevés segítséget nyújtanak: tudomásom szerint a mai napig egyetlenegy középkori magyar végrendelezési okirat említi kifejezetten a konfraternitási kapcsolatot, Szegedi Lukács (*Baratinus*nak nevezett) zágrábi püspök 1510. március 12-én készült végrendelete.²⁰

Milyen funkciót tulajdonítottak a magyar domonkosok a konfraternitásnak (az elismert jötevők utólagos köszönetnyilvánítása vagy újabb adományozásra való ösztönzése), és milyen eredménnyel? Egy (társadalmi, anyagi, szellemi) elitre korlátozták ezt a kegyelmet, vagy inkább kiterjesztették a „barátok” vagy „rokonok” széles körére? Milyen üdvöztető értéket tulajdonítottak neki a befogadottak? Átalakította-e a konfraternitási gyakorlatot az obszerváns mozgalom a 15. század közepétől? Annak tudatában, hogy az adatok szűkössége miatt nem lehet megválaszolni az említett kérdéseket, ez a tanulmány néhány hipotézist kíván felvetni a jövőbeli kutatások ösztönzése érdekében.

19 Preambuluma szerint ezt a könyvet a kolostor szerzetesei számára írták azért, hogy tudják, „mi a tulajdonuk”, és „kiért imádkoznak”. Részletesen felsorolja a kolostornak adott legfontosabb földadományokat, még az örökmisék (*De missis perpetuis, De perpetuitate missarum*) kedvezményezettjeit is, és leltárt készít a kolostor liturgikus és anyagi felszereléséről. Az örökmisék első (háromból) kedvezményezettjéről, idősebb Vizaknai Miklósról azt olvashatjuk: „Item quod habeat participationem omnium bonorum operum supernalium et factorum et per fratres huius conventus perpetualiter faciendorum.” (1464. február 8.). Régi kiadása: ESZTERHÁZY János: *A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferencziek egyházának történeti és építészeti leírása*. Magyar Sion 4(1866). 579.

20 A püspök megemlíti, hogy ő a magyarországi domonkosok – valamint az obszerváns ferencsek és a pálos remeték – *confraterének* számít, és mint ilyen, igényt tart a kifejezetten a „konfráterek” számára előírt *post mortem* szertartásokra. Hálás vagyok Kovács Viktóriának, amiért elküldte nekem ennek az eddig észrevétlenül maradt testamentumnak a tartalmát, még annak kiadása előtt. Közben a végrendelet kiadásban is megjelent: Kovács Viktória: „Miként életemben kedvelt, úgy holtomban is méltóztasson támogatni”. Szegedi Lukács zágrábi püspök végrendelete 1510-ből. Levéltári Közlemények 92(2021). 7–37.

A DOMONKOS KONFRATERNITÁS NÖVEKVŐ SIKERE
MAGYARORSZÁGON

A Magyar Királyság lakosai számára három évszázad alatt (kb. 1221-től 1526-ig) kibocsátott huszonnyolc felvételi levél nyilvánvalóan kevés ahhoz, hogy megtudjuk: a domonkosok írásban igazolt érdemeiben való részvétel általános vagy pedig kivételes volt-e a középkori Magyarországon – már csak azért is, mert nehéz megállapítani, hogy ez a mennyiség mit jelent a kibocsátott konfraternitáslevelek teljes számához viszonyítva. A latin kereszténység más, nagyjából ugyanennyi kolostort magában foglaló domonkos tartományaival vagy régióival való összehasonlítás annál is nehezebb, mivel ezek közül mindeddig csak egy nyújtott lehetőséget szisztematikus vizsgálatra: Flandria, ahol Servatius Wolfs mintegy harminc ilyen típusú levelet tárt fel 1243 és 1524 között.²¹ A magyarországi domonkos kolostorok összlétszámához képest (1500 körül alig negyven) e levélsorozat a ferencesekéhez hasonlítható: 89 ferences konfraternitáslevél maradt fenn, és a 15–16. század fordulóján mintegy 110 ferences kolostor létezett a Magyar Királyságban.²² Ráadásul a veszteségek valószínűleg erősebben érintették a domonkos leveleket, mint a ferences okiratokat. Az előbbiek ugyanis főként a városokban telepedtek le, és sok városi lakost vettek fel lelki társulatukba. A városlakóknak a reformációhoz való tömeges csatlakozása után viszont eltűntek a személyes levéltáraik (ha voltak ilyenek) – ellentétben a ferencesek pártfogóiéival, akik gyakran a nemesség köréből származtak, és származástudatuk miatt ragaszkodtak családi levéltáraik megőrzéséhez.²³

A Magyarországgal kapcsolatos konfraternitáslevelek korpuszának kronológiai törései négy szakaszra utalnak. Emlékeztetünk arra, hogy a világi klerikusokat és a laikusokat érintő domonkos konfraternitási levelezés, amely az 1240-es években még ritka volt, a 14. század közepétől kezdett elterjedni Nyugaton (például Angliában), sőt leginkább az 1380-as évektől (például Flandriában).²⁴ Magyarország különösen

21 WOLFS: *i. m.*

22 A 27 fennmaradt domonkos konfraternitáslevél a MNL OL katalógusában szereplő összes (magyar és nem magyar) domonkos előljáró által kiadott oklevél több mint egynegyedét jelentené – ezek száma Zágorhidi Czigány Balázs számítása szerint alig haladja meg a százat (és nem „260”, ahogyan korábban feltételeztem. DE CEVINS: *Confraternity*. 199). Ezek tehát a magyarországi tartományfőnökök által 1526-ig kiadott oklevelek közel 60%-át tennék ki. ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs: *A középkori magyar domonkos rendtartomány provinciálisainak oklevelei és pecsétjei = Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domonkos-rend a középkorban*. Szerk. CSURGAI HORVÁTH József. Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár, 2017. 47–48.

23 Marie-Madeleine de CEVINS: *Les Franciscains observants hongrois de l'expansion à la débâcle (vers 1450 - vers 1540)*. Istituto Storico dei Cappuccini, Roma, 2008 (Bibliotheca seraphico-cappuccina 83).

24 DE CEVINS: *Confraternity*. 87.

korán csatlakozott a mozgalomhoz: az első ismert domonkos levél egy Mihály nevű magyar provinciális nevében kelt 1270-ben. Úgy tűnik azonban, hogy a gyakorlat nehezen indult be: egy évszázad alatt (kb. 1370-ig) további öt levél keletkezett (egyszer a rend generálisának, a fennmaradó négy esetben pedig a magyarországi tartományfőnök nevében), majd hosszú szünet következik. 1366 és az 1450-es évek eleje között – egy olyan időszakban, amikor a generális perjelek és több tartományfőnök (Dél-Franciaországban, Flandriában, Lengyelországban is) levélben folytatták a konfraternitási felvételeket – nincs írásos feljegyzésünk arról, hogy a Magyar Királyság bármely lakosa csatlakozott volna domonkos lelki társulathoz.²⁵ Vajon Wyclif és Husz bírálata a kolduló barátokkal szemben, és különösen a konfraternitásuk ellen, erős visszhangra talált volna Magyarországon? A visszaáramlás hasonló arányban jelentkezik a többi koldulórendben is.²⁶ Ennek oka a magyar domonkos kolostorok szerzetesi életének romlása is lehet, amelyről több írás is említést tesz.²⁷ Ez pedig a hívek körében elégedetlenséghez vezethetett. Az 1450-es évektől kezdődően a domonkosoktól származó konfraternitáslevelek száma újra szaporodni kezdett, majd az 1480-as években elérte csúcspontját: 1476 és 1500 között 12 levél maradt fenn. Végül 1500 után lassulás figyelhető meg, amely láthatóan erőteljesebb, mint a ferencesek esetében: a domonkosok 1501 és 1526 között mindössze négy levelet bocsátanak ki, azaz kevesebb mint egytizedét a koldulórendiek által akkor kiadott levelekének. Az utolsó igazolt domonkos konfraternitásról szóló levél 1509-ből származik.²⁸

Úgy tűnik, hogy a konfraternitásba való felvételek erőteljes fejlődése, amely a 15. század második felét jellemzi, elválaszthatatlan a domonkos obszervancia fejlődésétől. A reform vezetői (mind a domonkosok, mind a ferencesek körében) több korlátozás bevezetésével²⁹ próbálták meg véget vetni a levelek tömeges és féktelen terjesztésének, amelyek kibővítették a már a 14. században (például az 1334-es generális káptalanon) bevezetett normatív kereteket. Nem vitatták a konfraternitás érvényességét – sem teológiai alapját, sem létjogosultságát, sem akkori hasznosságát –, és maguk is szívesen folyamodtak hozzá. Magyarországon különösen szembetűnő az egy-

25 *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*. Ed. Thomas KAEPEL. Istituto Storico Domenicano, Roma, 1970–1993. I. 365–366; II. 31; Daniel PICARD: *Les suffrages prescrits pour les défunts par les chapitres provinciaux des dominicains du Midi = La mort et l'au-delà en France méridionale (XIIe–XVe siècle)*. Privat, Toulouse, 1998 (Cahiers de Fanjeaux 33). 103–120; WOLFS: *i. m.* A fent említett krakkói formuláriumkönyv legtöbb szövegmintája a 14. század második feléből és a következő század elejéről származik.

26 DE CEVINS: *Confraternity*. 87–90.

27 IMPLOR: *i. m.* 475.

28 DE CEVINS: *Confraternity*. 313–337, 347 (5. sz. grafikon).

29 A *Congregatio Hollandiae* képviselői 1493-ban arra kérték a kolostorok előjáróit, hogy a *litterae de beneficiis* kiadását korlátozzák azokra, akik valóban megérdemlik, és akik kifejezetten kérelmeztek. WOLFS: *i. m.* XXVII.

beesés az obszerváns reform és a konfraternitáslevelek kiállítása között: a fennmaradt levelek kibocsátói az 1450-es évektől kezdve szinte mind reformpártiak. Igaz ez az általános és tartomány feletti vezetőkre (az úgynevezett vikáriusokra) – Leonhard Huntepichlertől (akit Hunyadi János hívott Magyarországra, és akinek 1452-től származó leveleiben bizonyos szöfordulatok Kapisztrán Jánostól kölcsönöztek) a Caietano néven ismert Tamás *de Vióig* –, valamint a magyar tartományfőnökökre is: *Episcopi* Jánosra, Győri Paulinra, Kiski Bálintra, Fehérvári Mihályra és mindenekelőtt Debreceni Márkra (7 levél!), akik mindannyian reformált kolostorok élén álltak.³⁰ A konfraternitáslevelek megadása tehát nemcsak kísérte, de támogatta is a domonkos obszervancia magyarországi fejlődését.

Az 1256-os Ordinárium felhatalmazta a Domonkos-rend valamennyi vezetőjét (*prelati*), hogy a saját belátásuk szerint vegyenek fel személyeket a konfraternitásba – amint azt később több pápai bulla is megerősítette.³¹ A magyar korpusz levelei tiszteletben tartják a hierarchikus szint és a konfraternitásba való felvételi skála közötti egybeesés elvét.³² Az 1334-es általános káptalan előírásaival ellentétben a domonkos előjárók nem várták meg, hogy legyen egy (általános vagy tartományi) káptalan ahhoz, hogy kiadják az ilyen típusú iratokat. Magyarországon, akárcsak a flamand országokban, általában egy adott kolostorban tett látogatásuk alkalmával adták ki ezeket a leveleket, a helyi perjel kérésére, akit előzőleg az adott kolostor jötevői kértek fel.³³ Flandriában a kolostorok előjárói nagyfokú kezdeményezőkésséggel bírtak a felvételi levelek kiadásában.³⁴ Úgy tűnik, nem ez volt a helyzet a magyar tartományban – erre következtethetünk legalábbis a korpuszunkban levő konventi perjelek alulreprezentáltsága alapján. Még az is lehet, hogy a domonkos reform előmozdítói próbálták – ahogyan a magyar obszerváns ferencesek is az 1499. évi

30 DE CEVINS: *Confraternity*. 202–203; HARSÁNYI: *i. m.* 73; IMPLÓM: *i. m.* 475–485 – bár a szerző arra kér bennünket, hogy minősítsük Harsányi András néha elhamarkodott következtetéseit.

31 Lásd (többek közül) V. Orbán *Beneficia sanctorum* (1362–1370) és VIII. Ince *Sacer Praedicatorum Ordo* (1486. július 26.) bulláit. LIPPENS: *i. m.* 52. Kiadás: *Bullarium Ordinis Fratrum Praedicatorum* (a továbbiakban BOP). IV. Romae, 1732. 12–13.

32 A generális nevében kiállított nyolc levél a rend jótéteményeit a rájuk bízott kolostorokéval, a magyarországi provinciálisok tizenhat levele a tartományukéval, a kolostori perjelek két levele a helyi közösséggel kapcsolja össze. Egyetlen domonkos apáca kolostor előjárója sem hagyott a nevében állított konfraternitáslevelet, bár van rá példa Flandriában. WOLFS: *i. m.* 9–10. 4. sz. (1424).

33 A vizsgált korpuszban a magyar hívek számára a *magister generalis* által tett 8 felvételtől csak kettő történt generális káptalanon, és a tartományfőnök által tett 16 felvételtől kettő történt tartományi káptalanon. Flamand példák: Uo.

34 A Servatius Wolfs által közölt harminc hollandiai domonkos konfraternitáslevél közül tizenegy kolostori előjárótól származik. Uo.

Constitutiones szerint³⁵ – elvitatni a konventi perjelektől a levélkiadás jogát. A magyar korpusz két konventi levele közül az egyik olyan kolostorból származik, amely az oklevél kiállításának időpontjában még reformálatlan volt (a pesti rendház az 1450-es években).³⁶ A másikat, a segesvári kolostort, fél évszázaddal a konfraternitáslevél megírása előtt reformálták (1455-ben)³⁷ – és így talán már akkor (1509-ben) volt benne némi lazaság.³⁸ Természetesen sok más példára lenne szükség ahhoz, hogy ezt a hipotézist megfelelőképpen alátámaszthassuk.

Ugyanez a visszafogottság figyelhető meg a konfraternitásba való felvétel mértékét illetően is. Emlékeztetünk arra, hogy a domonkos törvényhozás már a 13. század közepén a lelki hovatartozás három eltérő fokozatát különböztette meg. Az első abban állt, hogy a rendtagok „javaiból”, „előnyeiből” vagy „juttatásaiból” azonnali hatálylyal, a halál közeledtéig „részesültek” a kedvezményezettek. A két kegyelem, amelyet néha az elsőhöz csatoltak, *post mortem* hatott. A köztes fokozat az volt, hogy amint a halálhír eljutott a (konventuális, tartományi vagy általános) káptalanba összegyűlt szerzetesekhez, az elhunytat közös imára ajánlották. A maximális fokozat, amely a törvényszövegek szerint kivételes, elhunyt konfráterek számára garantálta ugyanazon megemlékező szertartások (a *suffragia mortuorum*, azaz misék, virrasztások és egyéb imák) megtartását, mint amilyeneket minden elhunyt szerzetes számára előírtak.³⁹ A magyar korpusz egyértelmű készséget mutat a minimálfokozat iránt: abból a 27 levélből, amelynek szövegét ismerjük, 21 egyszerű felvételt mond ki. Ez a tendencia a 15. század közepe után válik hangsúlyosabbá az obszerváns előjárók által kiadott levelekben.⁴⁰ Úgy tűnik, hogy a második fokozatot a magyar tartomány, de az egész rend szintjén is kevésbé gyakorolták: csak a segesvári perjel 1509-ben kelt levelében jelenik meg. A felvétel csupán egy esetben járt együtt a napi szentmise celebrálásával, amelyhez konkrét adományok kapcsolódtak.⁴¹ Ez a kombináció, mint később látni

35 DE CEVINS: *Confraternity*. 195.

36 21. KL. Úgy tűnik, hogy a pesti kolostor megreformálására csak az 1470-es években került sor; 1482-ben még mindig a fejlődés útján járt. IMPLÓM: *i. m.* 483.

37 IMPLÓM: *i. m.* 476, 484.

38 105. KL.

39 Az 1256-os (1259-ben kissé módosított) Ordinárium részletesen felsorolja ezeket a szolgáztatásokat, a rend konstitúciói fényében a következőket: 3 mise mindegyik paptól, 1 zsol-tár szerzetesenként, 500 Miatyánk a laikus testvérek által, és mindezeket minden évben a Szent Dénes [október 9.] és az advent kezdete közötti időszakban kell elvégezniük. A gyakorlat azonban tartományonként nagyon eltérő volt. WOLFS: *i. m.* XIX–XXI, XXIV–XXV.

40 Gioacchino Torriani rendfőnök ingadozása a minimális (71. és 72. KL) és a maximális (64. KL) fokozat között a rend konventuális mozgalmának képviselőjeként betöltött pozíciójával magyarázható.

41 40. KL. Debreceni Márk tartományfőnök a maximális fokú lelki részvételhez hozzáteszi egy napi szentmise celebrálását a Szentlélek oltáránál a pesti kolostor templomában, amely

fogjuk, gyakran szerepel a kolostorok jegyzékében. A búcsúk pedig nem jelennek meg a levelekben.⁴²

VOLT-E A KONFRATERNITÁSNAK DOMONKOS VÁLTOZATA?

Ha hihetünk Humbertus de Romanis Ordináriumának, 1256-ban a dominikánusok konfraternitásába való belépés felvételi szertartással járt együtt: a kegyelemadó – legyen az egy konvent perjele, egy tartomány előjárója vagy maga a generális – által vezetett szertartás során bizonyos formulák hangzottak el, amelyek hasonlóak voltak a konfraternitáslevelekben található szófordulatokhoz. Humbertus ezt a szóbeli és nyilvános eljárást a (kizárólag) levélben történő lelki csatlakozás rovására értékelte, és ez utóbbit csak rendkívüli esetekre tartotta fenn.⁴³ Úgy tűnik azonban, hogy a valóság – legalábbis tartományi és rendi szinten – másképp alakult. Magyarországon, mint másutt is, a konfraternitás-oklevelek egyéni kiadása már a 13. század végén elsőbbséget élvezett a felvételi szertartással szemben. Érdeemes tehát alaposan megvizsgálni ezen iratok formáját és tartalmát.

A domonkos konfraternitáslevelek általában ugyanazt a mintát követték, mint a többi szerzetesrendé, bár különböztek a ferences okmányoktól, egyrészt viszonylagos tömörségükben, másrészt szerkesztési stabilitásukban.⁴⁴ A magyar domonkos provinciálisok levelei tökéletesen illusztrálják ezeket az árnyalatokat. Ritkán haladják meg a

a konfraternitáslevél kiállításának helyszíne. Az oklevél következképpen két pecsétet visel: a provinciálisét és a pesti kolostorét.

42 1481-től kezdve, miután a pápa a domonkos konfraternitás minden tagjának (*recepti ad beneficia*) engedélyezte a „szabad gyónást” (*Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica*. VIII. *Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum*. Ed. B. M. REICHERT–F. A. FRÜHWIRTH, Romae, 1898. 368, 1486-ben megerősítve: BOP. IV. 13), egyes levelek említést tesznek erről a kiváltságról, például Flandriában. WOLFS: *i. m.* 43–45. 17. sz. (1481), 49–50. 19. sz. (1482). Hasonló, utólag hozzáadott megjegyzést találunk a Debreceni Márk magyar tartományfőnök 1485-ben Vári Mátyásnak írt levelében: „Sciendum quod sanctissimus dominus noster papa Innocentius octavus omnibus et singulis huiusmodi gracios nostro ab ordine habentibus plenariam absolucionem a pena et a culpa semel in vita et semel in mortis articulo duntaxat.” 55. KL.

43 „Si vero super his sint litterae faciendae, quod non est facile concedendum, nisi magna causa hoc requirit, fiat hoc modo...” *Ordinárium*. 130.

44 Az 1256-os Ordinárium egy nagyon tömör, kevés változatot tartalmazó mintát adott. *Ordinárium*. 130. A barcelonai generális káptalan (1261) ihlette, és megpróbált az egész rendre egységes megfogalmazást érvényesíteni. Ha egyiket sem másolták le szóról szóra a domonkos előjárók, az eltérések csekélyek maradtak, egyrészt azért, mert a szerkesztők a formuláriumokban rögzített mintákra támaszkodtak, másrészt pedig azért, mert a 14. századtól kezdve kézzel írt, majd nyomtatott „üres” (előre kitöltött) leveleket készítettek. Csakhogy a 15. század végétől a generálisok a fejedelmi és egyházi kancelláriák gyakorlatát

200 szót. A két legkorábbi (1270-ben és 1310-ben kelt) levél hűen követi a Humbertus de Romanis által az Ordináriumban megadott mintát. A 15. század közepe után kiegészítések és változatok történtek, főként a preambulumban. A szerkesztői fantáziák azonban ritkák maradtak: csak egy olyan (1465. évi) levélben találkozunk hasonlóval, amelyben a provinciális további kegyeket biztosít a címzettnek, és még egy másikban, amelyet egy konvent perjele írt (1509-ben).⁴⁵ A magyar domonkosok e tekintetben sokkal kevésbé voltak leleményesek, mint lengyel társaik: ők ugyanis, a krakkói formulárium szerint, nagy gondot fordítottak a konfraternitás teológiai igazolására, valamint eszkatológiai hatásainak felidézésére.⁴⁶ A pecsét, amelyet rendszeresen a levél végén említettek, és amely néha még a mai napig fennmaradt, az egyetlen hitelesítési eszköz.⁴⁷ Nincs olyan autográf aláírás, mint amilyent a ferencesek a 15. század közepétől alkalmaztak. Megjegyzendő, hogy a magyar korpusz egyetlen, egy előre kitöltött és kinyomtatott levelet tartalmaz: Gioacchino Torriani generális 1494-ben kiadott levelét.⁴⁸

A vizsgált levelekben felsorolt *bona (opera)* listája alig változik. A *predicationes* gyakran a harmadik helyre kerülnek (a misék és szónoklatok után, valamint a böjtök, virrasztások és absztinenciák előtt), ami jobb, mint a ferenceseknél, és az *ordo praedicatorum*hoz való tartozásra utalhatnak. Az 1460-as évek után azonban a „predikációt” felváltotta a mise. Ez a tipikusan szerzetesi mű kifejezheti a „klastromba való visszatérést”, amelyet az obszervánsok szorgalmaztak,⁴⁹ míg más elemek alátámasztják a ferences és domonkos reformok közötti valódi átjárhatóság benyomását. A *sorores* (a domonkos apácák) a *bona* termelői között szerepelnek 1452-től, akárcsak a férfi rendtagok – Kapisztrán János mintájára –, anélkül azonban, hogy a harmadrendieket megemlítenék. Az elhunytak egy időben a címzettek listája végén szerepeltek („ac etiam/necnon animas [omnium] defunctorum vestrorum”), ám ez a másik Kapisztrán-újítás korlátozott sikert is ért el Magyarországon.⁵⁰ Végül a magyar domonkos levelek *bona*-listája nagyon kezdett hasonlítani a ferences obszervánsokéhoz a 15. század közepe után – a Kapisztrán által is kedvelt „karizmák” (*carismata*) félig-meddig kivételével: csak a Győri Paulin tartományfőnök nevére írt mintában és a segesvári perjel 1509-ben kiadott levelében jelennek meg.

követve hajlamosak voltak kibővíteni a felvételi levelek szövegét. WOLFS: *i. m.* XXVII–XXIX.

45 40. és 105. KL.

46 *Dictamina Litterarum*.

47 A megőrzött középkori magyar domonkos pecsétek leírására lásd ZÁGORHIDI CZIGÁNY: *i. m.* 56–63.

48 DE CEVINS: *Confraternity*. 328–329. 75. KL.

49 VIALLET: *i. m.*, különösen 75–124, itt a reformált ferencesekre vonatkozóan.

50 Két példát ismerünk: 21. és 40. KL.

Vajon ezen elemek elegendőek-e ahhoz, hogy a konfraternitás domonkos változatáról beszélhessünk? A szókincs elemzése arra enged következtetni, hogy a 13. század közepétől a domonkosok a konfraternitást sokkal inkább a közbenjárás, mint a Prédikátorok lelki közösségébe való (még ha szimbolikus is) beilleszkedésként értelmezték, ellentétben a ferencesekkel. Ezt mutatja, hogy (az egész kereszténységben) a dominikánusok vonakodnak a *confraternitas* vagy *fraternitas* szavakat használni. Mind a normatív írásokban, mind a felvételi levelekben sokkal gyakrabban szólnak a rend, a provincia vagy a kolostor javára történő „jótétemények” „befogadásáról” („recipere ... ad beneficia”), mint arról, hogy a kezdeményezett felvételt nyert a konfraternitásukba („ad confraternitatem”).⁵¹ A dél-franciaországi tartományi káptalanok határozatai a 14. század közepén a konfraternitásleveleket „haszonlevél(ek)nek” (*littera/littere de beneficiis*) vagy „szavazatlevélnek” (*littera/littere de suffragiis*) nevezik.⁵² Csak a középkor legvégén nyert teret a „konfraternitáslevél” (*littera confraternitatis*) kifejezés a domonkosok körében.⁵³ Anélkül, hogy tagadnák a konfraternitás közösségi dimenzióját – ez a lelki család, amely mindazokból áll, akik akár szerzetesek, akár nem, ugyanaból a túlvilági szavazatokból részesülnek –, a dominikánusok így elmélyíthették volna a különbséget a szerzetesek (az érdemek egyedüli termelői) és a nem szerzetesek (a passzív befogadók szerepére korlátozódva) között. Emlékeztettek ezzel a konfraternitás alapvetően aszimmetrikus jellegére.

A magyar levélkorpusz azonban arra hívja fel a figyelmünket, hogy ne erőltessük a kérdést. Igaz, a „juttatások” és „szavazatok” kifejezések sokkal gyakoribbak, mint a „konfraternitás” és a „konfráter”, de nem zárják ki egymást. Azt a két konventi perjelt, akinek felvételi levele fennmaradt (a pesti az 1450-es évekből, a segesvári 1509-ből), kifejezetten felveszik a közösségük „konfraternitásába”. Van némi ingadozás is: a magyar tartományfőnök, Debreceni Márk két, 1465-ben és 1466-ban kiadott levelében az „ad confraternitatem nostram et singula nostre religionis suffragia ... recipio” formulát használja; majd az 1485 és 1488 között kiadott további öt levelében visszatér a hagyományosabb (*confraternitas* nélküli) szófordulathoz. Hasonlóképpen, míg a Győri Paulinus nevére készült mintában a „nostram in confraternitatem nostri ordinis assumens” kifejezés szerepel, az egyetlen tényleges levél, amely tőle származik (1480), már nem használja a konfraternitás szót. Máskülönben a generális káptalanok hatá-

51 A Humbertus de Romanis által 1256-ban előírt szóbeli felvételi formula „részvételtől beszél mindazokban a javakban, amelyeket Isten az említett kolostor szerzeteseivel elvégeztet”, és egy előjárót mutat, aki kijelenti, hogy „mindezekben a javakban fogadja”; az általa felállított mintalevél ugyanezt a „javakban való részvétel” kifejezést használja („participatio in omnibus bonis”), gondosan kerülve a „konfraternitás” és a „konfráter” szavakat. WOLFS: *i. m.* XIX; *Ordinárium*. 129–130.

52 PICARD: *i. m.* 117. 41. lábjegyzet.

53 WOLFS: *i. m.* XV.

rozatai is ugyanolyan tétovák voltak.⁵⁴ A krakkói domonkos formulárium mintái pedig hol a (*littera/littere*) *fraternitatis/confraternitatis*, hol a (*littera/littere*) *de suffragiis/pro beneficiis* címet viselik.⁵⁵ Ezért nincs okunk a konfraternitás sajátosan dominikánus felfogását elképzelni, legalábbis a kutatás jelenlegi állása szerint.

A FELVETTEK VEGYES PROFILJA

1256-ban Humbertus de Romanis három kritériumot állított fel a konfraternitásba jelentkezők kiválasztására: egy-egy kifejezetten megfogalmazott kérést, a rend iránti buzgóságot és odaadást – és *ipso facto* azt, hogy milyen nagyra értékeli a domonkosok imáit és a lelki előnyeit, (konkrétabban) a rend közismert jóttevőjének minőségét.⁵⁶ Ezek a követelmények különböző mértékben megtalálhatók a magyar korpusz leveleiben is.

A címzett kérése nem jelenik meg kifejezetten. Az egyetlen kivétel megerősíteni látszik a szabályt: a pesti kolostor Szentlélek-oltárán 1465-ben Kenderesi Balázs lelkének üdvéért alapított napi miséről van szó. Ezt a misét az az oklevél írja elő, amely egyúttal részesedést biztosít Balázsnak a magyar domonkos tartomány tagjainak *bona*-juttatásaiból.⁵⁷ A Romhányi Beatrix által javasolt azonosítás szerint Balázs Söptei Péter fia, aki, domonkossá válva, kérte volna a generális perjeltől apja felvételét a rend konfraternitásába 1489-ben.⁵⁸ Valószínűleg az érintettek kérelmére kérte Kisdi Bálint magyarországi tartományfőnök a rendfőnöktől 1493-ban a szászsebesi kolostorhoz csatolt Szent Miklós-testvérület tagjainak a rend előnyeiben való részesülését.⁵⁹ A második kritérium, a rend irányába kinyilvánított szeretet, valamennyi konfraternitáslevél preambulumban megjelenik – sajnos, olyan sztereotipizált módon, hogy annak intenzitásáról és megnyilvánulásairól igen kevés információt szolgáltat. E tekintetben különösen figyelemre méltó a segesvári kolostor perjelének 1509-ben írt levele: hangsúlyozza a jövődöbeli konfráter, Nyujtódi György mélység-

54 A Domonkos-rend generálisai által a Magyar Királyság lakosai számára kiadott levelek közül kettőben szerepel a „konfraternitásba való fogadás”, az egyik 1480-ban (Leonardo Mansueti nevében), a másik 1493-ban (Gioacchino Torriani). 49 és 71. KL.

55 *Dictamina Litterarum*.

56 WOLFS: *i. m.* XVIII–XIX, XXV–XXVI; *Ordinarium*. 129–130.

57 40. KL.

58 64. KL; ROMHÁNYI Beatrix: „*Meretur vestre devocionis affectus...*”. *Egy vallásos középkori budai polgár – Söptei Péter kancelláriai jegyző = ‘Es tu scholaris’. Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára*. Szerk. Uő *et alii*. Budapest Történeti Múzeum, Bp., 2004. 40.

59 72. KL. Megjegyzendő, hogy Magyarországon az elhunytakat soha nem egyedül, hanem az élő hozzátartozók kérésére veszik fel, ellentétben a krakkói formuláskönyv nyolc mintájával. *Dictamina Litterarum*. 66–155. (44., 45., 46., 47., 69., 268., 269., 271. sz.).

ges tiszteletét Szűz Mária – a kolostor védőszentje – és Szent Domonkos iránt.⁶⁰ A harmadik megkövetelt kritériumot, a jótevői minőséget a magyar domonkos levelek első soraiban szisztematikusan megismétlik indoklasként, bár az anyagi adományok vagy a támogatás egyéb (kézi munkai, jogi, politikai) megnyilvánulásai, amelyek e minőség alapját képezik, soha nem kerülnek részletezésre. Csak az derül ki, hogy az adományok már megtörténtek: az ígék múlt időben vannak ragozva. Más régiók irataival ellentétben a magyar korpusz levelei nem irányultak a nagylelkűség ösztönzésére – például egy adott templom vagy domonkos kolostor építésének (vagy újjáépítésének) támogatására, hasonlóan a bűnbocsánathoz.⁶¹

A magyar „konfráterek” adományainak történetét a domonkosokhoz csatlakozás előtt nyomon követni alapos kutatásokat igényelne. Egyelőre csak szórványos adatok állnak rendelkezésünkre. Köcski Mihály nemesi nemzetségének tagjai, akik 1348 szeptemberének végén a magyarországi tartomány lelki haszonélvezetéhez társultak,⁶² nem sokkal korábban két birtokot és egy szőlőt adományoztak/engedtek át a vaskvári kolostornak⁶³ – annak az intézménynek, ahol a provinciális elkészítette azt a levelet, amely szerint részesülnek a szerzetesek érdemeiből. A fent említett Söptei Pétert 1466-ban vette fel először feleségével és fiával együtt a domonkosok (egyszerű) konfraternitása a magyar tartományfőnök, Debreceni Márk, aki nem mulasztotta el hangsúlyozni a szerzetesek iránti szeretetét (*affectus*).⁶⁴ A levél, amelyben huszonhárom évvel később Gioacchino Torriani generális megjelölte/kiemelte őt az egész rend szuffragáival, ezúttal a legmagasabb fokon, pontosítja, hogy egy János nevű budai teológiai hallgató (*studens*) volt az, aki beszámolt a generális perjelnek Péter nagylelkűségéről a rend iránt – valószínűleg a fia, mint láttuk.⁶⁵ Ez a szép családi folytonosság megerősítheti a királyi jegyző és a prédikátorok rendje közötti szoros kapcsolatot. Ezek a kötelékek azonban nem voltak kizárólagosak: Söptei Péter legalább hat-hét különböző szerzetesrendnek volt a „konfrátéré”.⁶⁶ Azt is tudjuk, hogy nem sokkal azután, hogy a magyarországi provinciális 1485-ben befogadta,⁶⁷ Essegvári (Esegvári) György megbízott egy István nevű domonkos szerzetest, hogy menjen el a loretoi kegyhelyhez, és ajánljon fel egy 1 font súlyú ezüst Mária-szobrot

60 „ob Dei omnipotentis amorem sanctissimeque virginis Marie favorem et beatissimi patris nostri almifici Dominici reverentiam.” 105. KL.

61 Hollandiai példák: WOLFS: *i. m.* XXVII.

62 6. KL.

63 IMPLOR: *i. m.* 167.

64 „Inde est quod vestre dilectionis sincerus affectus, quod in cordis armariolo ad nostrum ordinem gerere conspiciamini...” 42. KL.

65 64. KL.

66 DE CEVINS: *Confraternity*. 238–241.

67 57. KL.

az ő nevében, ami 1494-ben meg is történt.⁶⁸ Végül Bethlen Miklós, a segesvári Szűz Mária-kolostor kegyura 1498-ban került be e rendház jótévedőinek névjegyzékébe, és kapcsolódott az ottani szerzetesek érdemeihez. Miután a kolostornak adományozott számos ingó és ingatlan vagyontárgyat és jövedelmet, napi miséket kapott, tíz évvel később pedig a rendfőnök engedélyezte számára az egész rend jótévedményeiben való részesedést.⁶⁹

E maroknyi példa alapján azt hihetnénk, hogy a prédikátorok csak a magyar társadalom elitjéből toborozták „konfrátereiket”. A rendi törvénykezés e tekintetben azonban nem volt túlságosan igényes: 1334 óta csak arra korlátozódott, hogy a szolgák és más típusú függő társadalmi helyzetűek nem vehettek részt az érdemekben.⁷⁰ A magyar levelek korpusza igen nagymértékben nemesi toborzást jelez: a 28 fennmaradt vagy említett levélből 21 nemeshez (az esetek valamivel több mint felében) vagy báróhoz (valamivel több mint negyedében) szól.⁷¹ Ez a felülreprezentáltság – amely a 14. században Dél-Franciaországban is megtalálható,⁷² viszont Flandriában nem⁷³ – a laikus elitnek a Magyar Királyságba telepített domonkosok irányába való aktív támogatását is jelentheti,⁷⁴ de e közlemény elején említett hiányos forrásadottságokból eredő korlátozásokat is tükrözhet. Mindazonáltal a címzettek között számos közrendű ember is megtalálható. A magyar korpusz legalább három domonkos levelében nem nemeseket is felvesznek – nem számítva a testvérületek tagjait –, az egyikben (1301-ből) az egész rendre kiterjedő terjedelemben és maximális mértékben.⁷⁵ A rendelkezésre álló egyetlen magyar domonkos minta, amelyet a 15. század végén Győri Paulinus provinciális nevére állítottak ki, egy polgár és felesége befogadásáról tudósít.⁷⁶ A laikusok testvérközösségei, amelyeknek a generális perjelek már az 1240-es években, de még inkább az 1340-es évektől kezdődően engedélyezték az érdemekben való részvételt,⁷⁷ Magyarországon egyértelműen diszkrétebb helyet fog-

68 IMPLÓM: *i. m.* 526.

69 103. KL. Az 1501-es királyi megerősítés szerint 1499-ben három, Hétúrban lévő halastavat adományozott a kolostornak. IPOLYI: *i. m.* 491. Lásd még a következő bekezdést.

70 A Limoges-ban általános káptalanban elfogadott alapszabályok a lelki hasznot hozó leveleket „pro personis conditionis et status multum honesti” fenntartották. Alexander Vincentius JANDEL: *Constitutiones, declarationes et ordinationes capitulorum generalium sacri ordinis Fratrum Praedicatorum (1220–1650)*. I. Romae, 1862. 267.

71 DE CEVINS: *Confraternity*. 349. 10 grafikon.

72 PICARD: *i. m.* 110.

73 A Servatius Wolfs által szerkesztett levelek főként rendi közösségeknek, testvérületeknek és polgároknak szólnak. Csak két nemest (vagy főnemest) jutalmaznak az érdemből való részesedéssel. WOLFS: *i. m.*

74 DE CEVINS: *Confraternity*. 207.

75 Lásd 3., 46. és 55. KL.

76 „providi T. de T. ac honeste domine T. conjugii eiusdem”. *Formulae*. 366–367. 384. sz.

77 *Formulae*.

lálnak el, mint Flandriában vagy Itáliában.⁷⁸ Egyetlen (ismert) domonkos levél tudósít magyarországi testvérület tagjainak befogadásáról: Gioacchino Torriani generális magiszter 1493-ban kiadott levele a Szent Miklós-testvériség javára, amelynek oltára a szászsebesi domonkos templomban volt.⁷⁹

A papság is háttérbe szorult. László, a magyar domonkosok tartományfőnöke felvette Jánost, a leleszi premontrei prépostot 1366-ban.⁸⁰ Ő az egyetlen olyan címzett a magyar korpuszban, akit a konfraternitásba való belépésének időpontjában egyértelműen szerzetesként igazoltak – ami szembetűnő ellentétben áll a flamand levelekkel.⁸¹ Szekszárdi Máté, akit 1489-ben Gioacchino Torriani fogadott be,⁸² nagy valószínűséggel nem más, mint a későbbi pannonthalmi apát.⁸³ A világi papok alig voltak többen. Sebesi György kanonok és főesperes 1452-ben Leonhard Huntepichler generális vikáriustól kapta meg a domonkosok juttatásaiban való részvételt, két családtagjával együtt.⁸⁴ Ha pedig a felvételi leveleken kívül más szövegekkel is bővítjük a dokumentációs bázisunkat, akkor láthatjuk, hogy magyar klerikusok – a plébánosoktól a püspökökig – szintén a domonkosok suffragiumát keresték, mind a kolostor szintjén (a segesvári anyakönyv szerint), mind a magyarországi tartomány szintjén (Szegedi Lukács zágrábi püspök 1510-ben készült végrendelete alapján).

A DOMONKOS KOLOSTOROK KONFRATERNITÁSAI A FENNMARADT REGISZTRUMOK ALAPJÁN

A magyar domonkos kolostorok regisztrumai, különösen a segesvári jótevők könyve, lényegesen más képet nyújtanak a konfraternitás gyakorlatáról, mint ami a felvételi levelekből kiderül. Először is azt sugallják, hogy a konvent perjele, amikor a közösség tagjainak az érdemekben való részesülést engedélyezte, ezt nem feltétlenül oklevelezés/iratkiállítás útján tette. A segesvári *libellus* egyetlen említése egy *per litteras* befogadásról a Tamás *de Vio* generális által a Bethlen Miklós patrónus javára kimondott felvételre vonatkozik.⁸⁵ Ez tehát nem érinti közvetlenül a segesvári kolostort. A többi bejegyzés nem kapcsolja össze (sem kifejezetten, sem utalásszerűen) a juttatásokban való részesedést egy írásbeli igazolás kiadásával. A kolozsvári domonkosok inventári-

78 Lásd WOLFS: *i. m.*; MEERSSEMAN: *i. m.*

79 72. KL.

80 12. KL.

81 A Servatius Wolfs által kiadott harminc levél közül tíz címzettje (nem kolduló) szerzetesi közösség. WOLFS: *i. m.*

82 71. KL.

83 IMPLON: *i. m.* 634.

84 22. KL.

85 103. KL (lásd a fenti lábjegyzetben idézett kivonatot).

uma szerint úgy tűnik, hogy egy és ugyanazon oklevél mondta ki, hogy idősebb Vizaknai Miklós 1464-ben földadományban részesítette a helyi kolostort, melyért heti misét és egy évfordulós misét kapott az ő és a szülei lelkének üdvéért, továbbá a szerzetesek ígéretét, hogy a rendben előírt imákat elmondják érte, és végül hogy ők vezették a kolostor szerzetesei által végzett jótettekre.⁸⁶ Ma már tudjuk, a konventi perjelek által készített levelek (különösen Magyarországon) sokkal ritkábbak, mint a tartományfőnököké és a generálisoké. Vajon csak azért van így, mert igen nagy arányban tűntek el ezek a levelek? Nem kizárt az sem, hogy a magyar domonkos kolostorokban egy teljesen más, szóbeli belépési szertartást alkalmaztak, mint az, amelyet 1256-ban Humbertus de Romanis szorgalmazott. A cseh kartauzi dolanyi István a *Medulla tritici seu antiwikleffus* (1408) című értekezésében aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy bizonyos szerzetesrendi közösségekben – amelyek rendi hovatartozását sajnos nem határozza meg – „új szokás szerint” szerveznek konfraternitásfelvételi szertartásokat.⁸⁷ Talán egy olyan gyakorlatra utal, amelyet (többek között) a domínikusok is tanúsítottak.

Másodszor, a segesvári jegyzékből úgy tűnik, hogy a konfraternitásba való felvétel elég gyakori volt: a 27 (25 bejegyzésben) regisztrált adományozó közül hétnek kifejezetten biztosították a részvételt a szerzetesek érdemeiben – és néha a nővérekében is, a helyi domonkos apácakolostor alapítása után (1500 előtt).⁸⁸ Valószínűleg csatlakozhatott hozzájuk még három másik jótévő, akikre vonatkozóan a megfogalmazás nem egyértelmű,⁸⁹ és talán még egy negyedik, Bordossy (*Bordys*) Miklós, akit 1516-ban a segesvári kolostor *confrater singularissimus*aként írtak le⁹⁰ – legalábbis ha elfogadjuk azt a hipotézist, hogy a *confrater* szó a szerzetesek lelki javaiban való részesü-

86 ESZTERHÁZY: *i. m.* 579. Ez emlékeztet a legkorábbi iratokra, amelyek 1221-ben említik a domonkosok érdemrészesedésének megadását. Lásd fentebb.

87 *Thesaurus anecdotorum novissimus*. Ed. Bernardus PEZ. IV. 2., s. 1., 1723, 240–241 hasáb.

88 Például : „necnon participationem omnium missarum et bonorum que Dominus fieri dederit per patres et fratres huius conventus Schegeswariensis; (...) Quare fratres conventus in graciaram accionem ad omnia beneficia fratrum et sororum se obligavit eidem; (...) Quare (...) obligarunt se fratres et posteros perpetuis temporibus omnium bonorum participationem que fieri Dominus dederit in tot et tantis bonis quousque clemencia divina noverit ei satisfactum esse; (...) petens oraciones et participationem bonorum operum fratrum conventus.” IPOLYI: *i. m.* 600. III–IV. sz., 603. VII. sz. (Seg. 16), 607. XIII. sz., 665. XXV. sz.

89 „Igitur (...) patres conventus obligaverunt se ad satisfaciendum tantis et tot bonis quousque divina clemencia noverit satisfactum eis esse; (...) Ideo obligantur posteri fratres ei ad satisfaccionem in suis oracionibus et aliis operibus virtuosus; (...) Quare conventus se obligavit eidem ad satisfaccionem tot et tantis bonis quousque divina clementia noverit eis satisfactum, tam in missis persolvendis quam eciam aliis oracionibus.” IPOLYI: *i. m.* 604. X. sz. (Seg. 19), 663. XX. sz., 664. XXIII. sz.

90 IPOLYI: *i. m.* 609. XIX. sz. (Seg. 36).

lést jelenti, ami nem feltétlenül nyilvánvaló.⁹¹ Következésképpen, a Szűz Mária-kolostor „jőtevőinek” körülbelül egyharmada kapcsolódhatott lelkileg a szerzetesekhez.⁹² A főbb kronológiai fordulópontokat pedig nem azonosíthatjuk be, mert sok bejegyzés nem tartalmaz dátumot, különösen az 1466 és 1498 közöttiek. A befogadottak szociológiai skálája nagyon nyitottnak tűnik. Nem meglepő módon, megtaláljuk a kolostor kegyurát, Bethlen Miklóst, aki 1498-ban a kolostor tagjainak érdemeihez kapcsolódik – számos más lelki kegyelem mellett, többek között egy napi misével.⁹³ Ellenben Bessel János, aki hosszú éveken át töltötte be a kolostor laikus gondnokának (*vitricus*) tisztét, úgy látszik, nem kapta meg ezt a kegyelmet: csak 1501-ben ajánlották a szerzetesek és a hívek imáira, miután egy rétet átengedett a kolostornak „pro perpetua memoria”.⁹⁴ A kézművesek és városi előkelők, nemesek és főurak (közülük a legmagasabb rangban Barlabási Lénárd alvajda) mellett két plébánost is találunk: Antalt, szászszenmiklósi (Sânmiclăuș, Klossdorf) plébánost és Mihályt, Szászbudak (Budacu de Jos, Deutsch-Budak) plébánosát, akit „singularis amator

91 *Bordys* Miklós felszólítása örököseinek, hogy életük végéig maradjanak a kolostor „védelmezői és konfrátere”, arra utalhat, hogy a *confrater* szó ebben az esetben „védelmezőt” (vagy „támogatót”, „jőtevőt”) jelent, és nem az érdemekben való részesülést: „Insuper adiuravit filios et heredos (sic) proprios per nomen Dei viventes, perpetuis temporibus quatenus forent semper fautores et confratres necnon receptores hospicio patrum ac fratrum loci istius.” A „specialissimus fautor atque fotor fratrum huius conventus” szószereket, amelyet a *libellus* egy másik bejegyzésében (IPOLYI: i. m. 608. XVI. sz.) használnak – érdemekben való részesülés nélkül –, a *Bordys* Miklósról alkalmazott „confrater singularissimus huius conventus” fogalmazást idézheti. A „bonus vir ac verus confrater” kifejezésben, amely Antal szászszenmiklósi plébános nevéhez kapcsolódik (Uo. 600. IV. sz.), a „verus confrater” talán a „kiemelkedő jőtevő” értelemben értendő: az összes általam átnézett dokumentumban a *verus* jelző (akárcsak *singularissimus*) ugyanis nem illik a juttatásokban való részesedéshez, még akkor sem, ha azt a legnagyobb mértékben adták (vagy kapták).

92 Ezek a számok közelebb állhatnak a valósághoz, mint azok, amelyeket korábban megállapítottam (DE CEVINS: *Confraternity*. 213.) a nem hagyományos megfogalmazások elvetésével. Ellentétben az Implomnál található terjedelmes listákkal (IMPLOM: i. m. 383–384), ez a számadat nem tartalmazza a kolostor azon jőtevőit, akik kizárólag (és kifejezetten) más lelki kegyelmeket kaptak, mint a konfraternitás tagjai: beiratkozás (*registracio*) a szószéki (*ambonis*) regisztrumba vagy a jőtevők könyvébe, misék és más *pro anima* liturgikus szertartások, temetés a kolostorban és dominikánus ruhában –, valamint azokat a támogatókat sem, akik olyan elliptikus megfogalmazások tárgyát képezik, amelyekből nem derül ki, hogy a szerzetesek milyen eszközökkel kívánták „kompenzálni” (vagy „jutalmazni”) a kapott adományokat. IPOLYI: i. m. 599. I. sz., 601. V. sz. (Seg. 9), 607. XIV. sz., 607–608. XV. sz., 608. XVII. sz.

93 Kiadás: Uo. 602–603. VII. sz. (Seg. 12–16).

94 „Unde conventus se obligavit iuxta ipsius petita ad registracionem registri abonis [sic] perpetuis temporibus.” Uo. 604. IX. sz.

fratrum huius conventus” néven írtak le, és aki magát dominikánus ruhában temet-tette el.⁹⁵

A segesvári regisztrum harmadik megfigyelése a lelki juttatásokban való részvétel megfogalmazására vonatkozik. A felvételi okmányokban lévőnél sokkal tömörebb a szöveg, és folyamatosan változik egyik bejegyzésről a másikra. A *confraternitas* szó hiányzik, és a *confrater*ként leírt személyek nem feltétlenül részesültek a szerzetesek érdemeiből.⁹⁶ A szófordulatok 1500 után különösen zavarossá válnak. A konfraternitásra egyértelműen utaló kifejezések („participatio/receptio ... ad omnia beneficia”) eltűnnek. Csak a kolostor vagy a szerzetesek „kötelezettségének” gondolata marad meg („conventus se astrinxit, se obligarunt fratres...”), hogy – mintegy „hála-adásként” („in gracionum accionem”) – „kielégítsék”, „kárpótolják”, „kompenzálják” – misék, imák és más lelki javak (*bona, beneficia*) révén – a jótévedőktől kapott földi javaikat („ad satisfaccionem/recompensationem tante elemosine, se satisfacturos pro tot ac tantis beneficiis”). Következésképpen, amikor a „kárpótlás” eszközei nincsenek meghatározva, nem világos, csak arról van-e szó, hogy a misék és imák révén „emléket” állítanak, vagy arról is, hogy az érintett adományozókat a kolostorban élő szerzetesek érdemeihez kapcsolják. Ez a zűrzavar részben azzal magyarázható, hogy a segesvári *libellus*ban a konfraternitástagságot sohasem elszigetelten kéri vagy nyeri el: a névjegyzékbe való bejegyzéssel (azaz a jótévedő nevének napi felolvasása a káptalan ülésén) és a szószéki regisztrumba való beírással (amely nyilvános, őerte a hívek előtt elmondott imákkal) jár együtt, időkorlát nélkül.⁹⁷ Ezekhez a lelki szolgálatokhoz néha továbbiak is csatlakoztak (misék, temetés a kolostorban és/vagy a rend öltözetében), amelyeket külön jeleztek.⁹⁸ E többszörös lelki kegyelmek szisztematikus felhalmozása arra utalhat, hogy a jótévedők szemében a levél nélküli konfraternitásnak igen viszonylagos, sőt járulékos szerepe volt az üdvösség elnyerésében.

95 Uo. 600. IV. sz. (1466 után) és 606–607. XIII. sz. (1505). A jegyzék két másik plébánost és egy püspököt is a kolostor jótévedői között említ, anélkül, hogy (legalábbis kifejezetten) részesültek volna a szerzetesek érdemeiben. Uo. 607–608. XV. sz. (Nicasius, volkányi [Vulcan, Wolkendorf] plébános), 663–664. XXI. sz. (András, *Ewlysz*-i plébános) és 604–606. XI. sz. (Polner Gábor boszniai püspök és Domonkos-rendi szerzetes).

96 Lásd fentebb.

97 A megfogalmazás alig változik: „in ambone oracionibus fidelium eos commendandos pro tempore”; „consignare in registro benefactorum et ambonis perpetuis temporibus”. Uo. 600. II. sz. és 603. VIII. sz.

98 Ez magyarázza, hogy a szerzeteseknek átengedett anyagi javak részletei miért szerepelnek a regisztrumban – ellentétben a szigorú értelemben vett konfraternitáslevelekkel, amelyeknek írói tartózkodtak az ilyen részletektől, hogy elkerüljék a szimónia vádját. DE CEVINS: *Confraternity*. 176–180. A segesvári anyakönyvben található feljegyzések, amelyek a konkrét adományokat a szerzetesek javaiból való részesedés megadásával hozzák összefüggésbe, ez utóbbihoz adják hozzá a memoriát. IPOLYI: *i.m.* 662–663. XX. sz. Következésképpen a szűk értelemben vett konfraternitás „árát” nem lehet megállapítani.

Utolsó megjegyzésként említeném, hogy a *libellus*ban nem szerepel a segesvári konvent perjele által 1509-ben Nyujtodi György javára kiállított és fennmaradt felvételi levél.⁹⁹ Ez a kihagyás nem az írnok szerencsétlen mulasztásának rovására írható. Inkább azt mutathatja, hogy a Szűz Mária-kolostor szintjén kétféle konfraternitás létezett egymással párhuzamosan: az egyiket, a felsőbbrendűt és szelektívet, a társadalmi elit tagjainak (például Nyujtodi Györgynek) adományozták *per litteras*; a másikat, a közönségesebbet, a helyi imaajánlásokon túlmenően, mindenféle állapotú jötevőnek – polgárnak, nemesnek, plébánosnak – adományozták, szóbeli rituálé vagy egyszerű anyakönyvbe való bejegyzés útján. Bár teológiai és lelki szempontból ez mindig ugyanazon kegyelemben való részesedést takarta, a befogadók szemében ennek valószínűleg nem volt ugyanolyan üdvöztető értéke. Ez a levéllel és levél nélkül szerzett konfraternitási státus/tagság közötti implicit hierarchia a 15. század végétől kezdve más, szélesebb körű szövegekben is megjelenik. Említhetnénk VIII. Ince 1486-ban kiadott bulláját, amely szabad gyónást biztosít a domonkosok lelki társainak,¹⁰⁰ valamint a lengyel domonkos tartomány 1510-ben kiadott határozatait, amelyek részletezik a „rend jótéteményeiben élő és halott címzettjei” számára előírt liturgikus szertartásokat,¹⁰¹ ez utóbbiak kifejezetten a *per litteras* felvetteket elégitve ki az érintett kegyelmekkel, mintha csak a levél által csatlakozottak lennének valódi *confratres* és *consores*.

Kihívást jelent tehát összeegyeztetni a domonkos konfraternitáslevelek és a kolostori anyakönyvek által nyújtott, néha ellentmondásos információkat. Arról nem is beszélve, hogy új dokumentumok felfedezése – mint például Szegedi Lukács végrendelete, az első magyar püspöké, akinek rendi konfraternitásáról írásos bizonyítékunk van – bármikor felboríthatja a mostanáig felállított hipotéziseket. Nyilvánvaló, hogy a témával kapcsolatos kutatások hiánya miatt még korai lenne koherens és valamegyest valós képet adni e gyakorlat terjedelméről és működéséről a késő középkori Magyarországon, akárcsak más régiókban is. Mindazonáltal a ma rendelkezésünkre álló bizonyítékok alapján úgy tűnik, hogy a magyar Domonkos-rendiek meglehető-

99 Kiadta: DE CEVINS: *Confraternity*. 290. 14. sz. (105. KL).

100 BOP. IV. 13 („omnibus ... receptis et recipiendis ad beneficia Ordinis **per litteras**”) [kiemelés – De Cevins]. Ezen összeállításban a pontosítás nem vonatkozik azokra a bullákra, amelyek korábban különleges kiváltságokat (mint például búcsúkat vagy konfraternitás-tagságot) biztosítottak a rend jötevőinek.

101 A különbségtétel azonban Lengyelországban gyengének látszik: az 1510. évi káptalan aktái a *per litteras* kifejezést használják azok tekintetében, akikért imák mondandók, mivel a tartományfőnök „a rend javaiba fogadta” őket – tudva, hogy ez az utalás hiányzik az előző, 1507. évi káptalan változatából –, de a következő bekezdésben, amely kifejezetten az elhunyt befogadottakért végzett szertartásokról szól, már nem tesznek különbséget. *Acta capitulorum*. 173–174, 182–183.

sen mérsékelten használták a *per litteras* konfraternitást a középkorban. Még az obszerváns reformon kívül maradt kolostorokban sincs bizonyíték arra, hogy a felvételi levelek kiadására a gyűjtőjárások alkalmával került volna sor. A konfraternitás célja az volt, hogy válasz legyen a jötevők kérésére, nem pedig az, hogy adományokra szólítson fel. Természetesen az, hogy mi történt a kolostorok szintjén, még nagyon homályos. Óvatossá kell lennünk, hogy ne általánosítsunk a viszonylag jól dokumentált segesvári eset alapján. Ez a példa csak azt engedi feltételezni, hogy – különösen akkor, amikor távol voltak a tartományfőnökök, a „látogatók” és a reform iránt elkötelezettek tekintetétől – a kolostorok előjárói meglehetősen széles körben megnyitották intézményük konfraternitását: az imáikba való ajánlásra túlmenően, levé kiadás vagy kodifikált rituálé nélkül is részesítették érdemeikben azokat a jötevőiket, akik ezt kérték.

Több évtizedes ilyen működés után, a kolostorok minden jeles jötevője úgy érezhette, hogy önmagában osztozik a rendi érdemekben. Így a *confrater* szó egyes iratokban (például a segesvári regisztrumban) a *benefactor* – sőt a *fautor*¹⁰² – szinonimájává vált. Maga a pápaság is hozzájárult ehhez a fejlődéshez: az 1486-os *Sacer Praedicatorum Ordo* bulla szerint XI. Benedek (1303–1304), mint számos elődje Szent Péter trónján, egyidejűleg részint teljes részvételt biztosított a dominikánusok lelki javaiban a rend minden jötevőjének, részint felhatalmazást adott a koldulórendi vezetőknek, hogy jötevőiket felvegyék a konfraternitásukba.¹⁰³

Utószóként megjegyezném, hogy a magyar domonkosok a maguk részéről aligha törekedtek más rendekhez való lelki csatlakozásra – ellentétben például a (cseh korona alá tartozó Felső-Pfalzban lévő) chebi domonkosokkal, akiket 1518-ban felvettek a közeli waldsasseni ciszterci apátság konfraternitásába.¹⁰⁴ Vajon ez csupán egy optikai hatás, amelyet a hiányos adatok okoznak, vagy talán a magyar domonkosok úgy érezték, hogy önmagukban már elegendő „javakat” halmoztak fel az örök boldogság eléréséhez?

102 Szegedi Lukács végrendelete viszont különböző értelemben használja a *fautor* és a *confrater* szavakat: akár a domonkosokkal, akár az obszerváns ferencesekkel, akár a Szent Pál-remetékkal kapcsolatban, a *confrater* minőséget e szerzetesek „védelmezőjének” státuszával indokolja a püspök: „quod ego vivens semper fui fautor ipsius ordinis et sum confrater eorum”.

103 „et facit eos participes et consortes in omnibus bonis qui fiunt et fient in perpetuum in toto ordine Predicatorum”. BOP. IV. 12.

104 Kézirat: Plzeň (Csehország), Státní oblastní archiv v Plzni, Dominikáni Cheb (1294–1785), L65. <https://www.monasterium.net/mom/CZ-SOAP/ChebOP/L65/charter> (Utolso megtekintés: 2022. 04. 12.)

ABOUT THE SPIRITUAL CONFRATERNITY
OF THE DOMINICAN ORDER IN MEDIEVAL HUNGARY

Keywords: *Dominican Order; spiritual confraternity; letter of confraternity; Hungary; Middle Ages*

The history of the medieval Dominican spiritual confraternities remains poorly known due to the lack of written testimonies and, moreover, due to the lack of monographs on the topic. Though scanty and heterogeneous (28 “letters of benefits” preserved or attested, a dozen mentions in the registers of two convents in Transylvania, and a single testamentary clause), the Hungarian sources still reveal certain aspects of the problem. They show how early the Hungarian faithful have started to enter the spiritual confraternity of the Preacher Brothers (as early as 1270), as well as the rapid expansion of this religious practice in the second half of the 15th century, in the wake of the Observant reform. Moreover, it seems that at the level of each convent, admission to the spiritual confraternity was not sold for money, but it was a compensation for previous donations. Often mixed with other spiritual rewards, it did not necessarily leave any written evidence, and as such, it largely escapes the attention of the historians.

DESPRE CONFRATERNITATEA ORDINULUI DOMINICAN
DIN UNGARIA MEDIEVALĂ

Cuvinte-cheie: *ordinul dominican; confraternitate; scrisoare de confraternitate; Ungaria; evul mediu*

Istoria medievală a confraternităților dominicane rămâne puțin cunoscută din cauza lipsei mărturiilor scrise și mai ales a lipsei monografiilor pe această temă. Baza documentară maghiară, oricât de săracă și eterogenă ar fi ea (28 de “scrisori de binefacere” păstrate sau atestate, o duzină de mențiuni în registrele a două mănăstiri din Transilvania și o singură clauză testamentară), ne permite totuși stabilirea unor repere. Acestea ne arată, pe de o parte, cât de devreme s-au alăturat credincioșii maghiari confraternității ordinului predicatorilor (la începutul anilor 1270), iar pe de altă parte, vorbesc despre expansiunea rapidă a acestei practici religioase în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în urma reformei observante. Mai mult, se pare, că la nivelul fiecărei mănăstiri, admiterea în confraternitate nu se obținea prin plata unei sume de bani, ci era o recompensă pentru donațiile anterioare. Adesea amestecată cu alte recompense spirituale, procesul nu a dus neapărat la producerea unor izvoare scrise specifice, iar prin urmare problema accederii în confraternitatea ordinelor religioase a scăpat în mare măsură privirii istoricilor.